

Коваленко В.В.,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри банківської справи,
Одеський національний економічний університет

Kovalenko Victoria,
Dr. of Sc. (Economics), Professor,
Professor Department of Banking,
Odessa National Economic University

РИЗИКИ ВІДМИВАННЯ ГРОШЕЙ ЧЕРЕЗ БАНКІВСЬКУ СИСТЕМУ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Коваленко В.В. Ризики відмивання грошей через банківську систему в умовах розвитку цифрової економіки. Статтю спрямовано на дослідження методів та інструментів організації фінансового моніторингу в банках. Обґрунтовано, що однією з найактуальніших світових фінансових проблем останнім часом є зростання кількості випадків участі банків у процесі відмивання брудних грошей. Із бурхливим розвитком цифрової економіки виникають нові ризики відмивання грошей через банківську систему, які пов'язані з використанням електронних грошей. У статті розглянуто проблеми розуміння сутності й особливостей електронних грошей як нових засобів платежу. Проведено аналіз ризиків використання електронних грошей, способів введення/виведення грошових коштів у системи електронних грошей. Представлено пропозиції щодо організації протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму.

Ключові слова: електронні гроші, електронні платіжні системи, протидія відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом.

Коваленко В.В. Риски отмывания денег через банковскую систему в условиях развития цифровой экономики. Статья направлена на исследование методов и инструментов организации финансового мониторинга в банках. Обосновано, что одной из самых актуальных мировых финансовых проблем в последнее время является рост количества случаев участия банков в процессе отмывания грязных денег. С бурным развитием цифровой экономики возникают новые риски отмывания денег через банковскую систему, связанные с использованием электронных денег. В статье рассмотрены проблемы понимания сущности и особенностей электронных денег как новых средств платежа. Проведен анализ рисков использования электронных денег, способов ввода/вывода денежных средств в систему электронных денег. Представлены предложения по организации противодействия отмыванию доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма.

Ключевые слова: электронные деньги, электронные платежные системы, противодействие отмыванию доходов, полученных преступным путем.

Kovalenko Victoria. The risks of money laundering through the banking system in the development of the digital economy. The article aims to study methods and tools for financial monitoring by banks. It is proved that one of the main global financial problems in recent years is increasing number of cases of banks participating in the money laundering. It causes banks huge losses, undermines the credibility of honest depositors, in addition, circulation of funds like these hurts the national economy. The article is to develop recommendations to improve the effectiveness of financial monitoring in banks. There are new risks of money laundering through the banking system associated with the use of electronic money the rapid development of the digital economy. The purpose of this article is to study the theoretical approaches to the definition of the nature of the definition of "electronic money", and identification of possible risks in the area of money laundering through the banking system in the context of the digital transformation of the world economy. The article describes the problem of different understanding of the substance of the new means of payment developed by using new information and communication technologies, – electronic money, which in the Ukrainian legislation known as electronic monetary funds. The analysis of the definitions that were given at various times the electronic money by international organizations and certain countries, where the electronic money is widely developed is carried out. The article assesses the possibilities for legalization of proceeds from crime and the financing of terrorism with the use of electronic money. It is necessary to distinguish their features, namely: accessibility - the ease of opening an electronic account and its use regardless of the place of stay; mobility - the location of the holder of an electronic account is irrelevant; to access the electronic wallet, it is enough to have a computer and connect to the Internet; simplicity - not required special knowledge, skills and abilities; efficiency - payment is almost instantaneous. Features of electronic money and the functioning of electronic payment systems are considered; an analysis of the risks of using electronic money; the analysis of ways of input/

output of money resources in/from system of electronic money is spent; the proposals on the directions of the organization of combating the laundering of proceeds from crime and financing of terrorism are presented.

Key words: electronic money, electronic payment systems, anti-money laundering.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Однією з найактуальніших світових фінансових проблем останнім часом є зростання кількості випадків участі банків у процесі відмивання брудних грошей. Це завдає величезних збитків банкам, підриває довіру порядних вкладників; окрім того, обіг таких коштів шкодить економіці держави. Світ дійшов висновку, що боротьба з відмиванням брудних грошей у банківській системі економіки – справа виняткового значення. В Україні сьогодні склалися об'єктивні умови для активного відмивання грошових коштів. Поширенню цього явища значною мірою сприяють закритість банку, існування банківської таємниці, невизначеність законодавчої бази щодо реєстрації та джерел походження первинного капіталу. Банківська справа продовжує залишатися основною ланкою у сфері відмивання коштів підприємницьких структур [1, с. 9].

Із бурхливим розвитком цифрової економіки виникають нові ризики відмивання грошей через банків-

ську систему, які пов'язані з використанням електронних грошей, тому дослідження цієї проблеми є досить актуальним.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Методичні підходи до оцінювання ризику клієнта щодо легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, розглядаються у наукових працях А. Бугаєнка, С. Єгоричевої, Ю. Гірман, С. Дмитрова, М. Колдовського, О. Куришко та багатьох інших. Теоретичні напрацювання щодо визначення сутності електронних грошей представлено в табл. 1.

Проте з наведених визначень дискусійним питанням залишається визначення сутності електронних та віртуальних грошей. Невирішеним залишається питання щодо можливості оцінювання ризику легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму з використанням електронних грошей.

Таблиця 1

Теоретичні підходи до визначення дефініції «електронні гроші»

Автор	Визначення
Європейський центральний банк [2, с. 6]	Будь-яка сума грошової вартості, яка представлена вимогою, видана на передплатувальній сплатувальній основі, що зберігається на електронному носії (наприклад, карта пам'яті або комп'ютер), і прийнята як засіб платежу підприємствами, які не є емітентом, переважно для малоцінних транзакцій
Директива Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу [3; 4]	Збережена в електронному вигляді, у тому числі й на магнітному носії, представлена у вигляді вимог до емітента вартість у грошовому вираженні, емітована під час отримання грошових коштів для проведення платіжних трансакцій, які визначено у статті 4 (5) Директиви 2007/64 / ЄС, та приймаюча фізичними або юридичними особами, відмінними від емітента електронних грошей
Євразійська група з протидії легалізації злочинних доходів і фінансування тероризму [5]	Віртуальна валюта, являє собою засіб вираження вартості, якою можна торгувати у цифровій формі й яка функціонує як кошти обміну та/або розрахункової грошової одиниці та/або засобу зберігання вартості, але не володіє статусом законного платіжного засобу (не є офіційно чинним і законним засобом платежу під час розрахунків із кредиторами) в жодній юрисдикції
Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» [6]	Одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, й є грошовим зобов'язанням цієї особи, що виконується в готівковій або безготівковій формі
О.В. Мельниченко [7, с. 286]	Електронні гроші відносяться до зобов'язань емітента таких грошей (а не держави в особі, наприклад, центрального банку), не випускаються в обіг у вигляді банкнот і монет, забезпечення електронних грошей зберігається у кредитних організаціях на рахунках, електронні гроші мають ознаки безготівкових коштів і виконують такі ж функції, зокрема засобу платежу
Енциклопедичний словник економіки та права [8]	Платіжні засоби, представлені і обертаються в електронному вигляді, оборот яких гарантує анонімність сторін, що беруть участь у розрахунках: безготівкові розрахунки між продавцями і покупцями, банками та їхніми клієнтами, здійснювані за допомогою комп'ютерної мережі, систем зв'язку із застосуванням засобів кодування інформації та її автоматичної обробки
Банківська енциклопедія [9, с. 164]	Грошові зобов'язання емітента в електронному вигляді, які знаходяться на електронному пристрої у розпорядженні користувача
М.Д. Алексеєнко [10]	Різновид кредитних грошей, які являють собою одиниці вартості, що зберігаються на відповідному електронному пристрої, приймаються як засіб платежу на користь емітента та інших юридичних і фізичних осіб і є грошовими зобов'язаннями емітента
В.М. Юровицький [11, с. 35]	Електронні гроші є віртуальними грошима, які не мають речового виразу і являють собою лише інформацію, записану в спеціалізованих банках даних (у грошових банках)

Джерело: систематизовано автором

Формулювання завдання дослідження. Метою дослідження є вивчення теоретичних підходів до визначення сутності дефініції «електронні гроші» та ідентифікація можливих ризиків у сфері відмивання грошей через банківську систему в умовах цифрової трансформації світової економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», контроль над відмиванням брудних грошей здійснюється через проведення внутрішнього та державного фінансового моніторингу [12]. Основні питання здійснення фінансового моніторингу в банківській системі України визначаються сукупністю нормативно-правових документів, які можна виділити у три групи: міжнародні документи у сфері запобігання та протидії легалізації кримінальних доходів та фінансуванню тероризму; національні законодавчі та нормативно-правові акти; внутрішні нормативні документи банків.

Слід відзначити, що особливістю сучасного етапу розвитку фінансового моніторингу є те, що розширюються можливості та схеми легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму з використанням електронних грошей, поява яких викликана цифровою економікою.

В умовах швидкого розвитку фінансового ринку та стрімкого технологічного прогресу з використанням нових інформаційних і телекомунікаційних технологій розроблено низку інноваційних рішень у сфері роздрібних платіжних послуг, які створили базис для нової форми платежу, що має спеціальну в даній галузі назву – electronic money (e-money, ELM, електронні гроші) [12]. При цьому у визначеннях, які наведено в табл. 1, зустрічається трактування поняття «віртуальна валюта».

Аналіз наукових поглядів на поняття дефініції «електронні гроші» та «віртуальні гроші» дав змогу виокремити їхні характеристики (табл. 2).

Виходячи з представлених характеристик, для банківської системи у сфері відмивання грошей несуть загрозу електронні гроші.

Із позиції оцінювання можливості легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму з використанням електронних грошей слід виокремити їхні особливості, а саме: доступність – простота у відкритті електронного рахунку та використання його незалежно від місця перебування; мобільність – місце перебування власника електронного рахунку не має значення; для доступу до електронного гаманця достатнім є наявність комп'ютеру та підключення до Інтернету; простота – не вимагається спеціальних знань, умінь та навиків; оперативність – оплата відбувається майже миттєво.

Розглядаючи вище представлені особливості та переваги електронних грошей, можна виокремити чотири риси, які роблять електронні гроші вразливими до використання у сфері легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму. Тобто можна стверджувати, що переваги використання електронних грошей виступають їх уразливою проблемою під час виявлення злочинів, пов'язаних з їх обігом.

По-перше, електронні гроші забезпечують прискорене, практично миттєве переміщення грошових коштів у значних обсягах. Використання можливостей банківської системи в окремих випадках не завжди забезпечує необхідну швидкість переказів через те, що валютне законодавство окремих країн передбачає обов'язкове надання документів у банк, який здійснює платіж.

По-друге, використання готівки зумовлене особистим контактом платника та одержувача, оскільки грошові кошти хтось фізично повинен переносити і приносити. Використання банківської системи для безготівкових грошових переказів передбачає контакт із цією системою.

Системи електронних грошей не передбачають особистого контакту системи з клієнтом. Електронні гроші не мають фізичної природи та по своїй суті від самого початку їх запровадження були орієнтовані на віддалене використання, тобто користувачі можуть не залишати ніякої інформації ні про себе, ні про угоди.

Таблиця 2

Характеристика ознак електронних грошей та віртуальної валюти

Ознака	Електронні гроші	Віртуальна валюта
Формат грошей	Цифровий	Цифровий
Одиниця обліку	Традиційна валюта (євро, долари США, фунти стерлінгів тощо), які мають законний статус пропозиції	Розроблена валюта (Linden Dollars, Bitcoins тощо) без законного статусу пропозиції
Прийняття	Установами, крім емітента	Лише у межах специфічного віртуального співтовариства
Правовий статус	Мають	Не мають
Емітент	Законно визначена установа, що є емітентом електронних грошей	Приватна компанія або приватна особа, що діють у межах власних рішень і суджень
Пропозиція грошей	Фіксована	Не фіксована (залежить від рішення емітента)
Можливість викупу	Гарантовано (за номінальною вартістю)	Не гарантовано
Регулювання та нагляд	Здійснюється	Не здійснюється (частково приймаються певні норми)
Види ризиків	Операційний	Правовий, кредитний, ліквідності, операційний

Джерело: систематизовано автором за [13, с. 7; 14, с. 313; 15, с. 10]

Крім того, клієнти можуть здійснювати свою діяльність за допомогою спеціальних технічних або програмних засобів (анонімизери), що ускладнюють ідентифікацію користувача.

По-третє, електронні гроші від самого початку орієнтовані на використання в мережі Інтернет, тому їх використання може приймати міжнародний характер. Клієнт може перебувати в одній юрисдикції, злочинець – в іншій, а система електронних грошей, що використовується, зареєстрована в третій. Таким чином, використання електронних грошей для міжнародних переказів значною мірою ускладнює протидію, розкриття і розслідування злочинів, пов'язаних із системою електронних платежів.

По-четверте, системи електронних грошей можуть розташовуватися в країнах зі слабкою нормативно-правовою базою у сфері протидії легалізації злочинних доходів та фінансування тероризму. Тобто недостатній обсяг процедур, що проводяться у цій сфері в одній країні, може зменшити ефективність заходів, прийнятих для протидії незаконним фінансовим операціям в інших країнах.

Електронні гроші є тим платіжним засобом, який поєднує у собі зручність електронних розрахунків із конфіденційністю готівки. Сучасні технології дають змогу емітентам або провайдерам електронних грошей, не збираючи інформацію про платників, стежити за їх одноразовим використанням даних клієнтом. Покупець не може бути ідентифікований навіть за змови продавця з банком. Водночас покупець за бажання може ідентифікувати себе сам і довести факт здійснення угоди. Маскуюча функція електронних грошей має прояв у змозі забезпечити різну ступінь анонімності, що визначається технічними характеристиками кожної окремої схеми електронних грошей [15, с. 10].

Слід відзначити, що можливість використання електронних грошей у сфері легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму пов'язана зі способами введення та виведення грошових коштів із систем електронних грошей (табл. 3).

В Україні сьогодні діють такі системи альтернативних грошових переказів, які використовуються для сплати послуг через мережу Інтернет та для покупок:

– системи електронних розрахунків, що емітують електронні гроші тільки в національній валюті (гривні), або «гривневі» системи (W1, MAXI, WebMoney, Global Money, HСMEП, MoneXu, LiqPay);

– системи, що зареєстровані в інших юрисдикціях, або «негривневі», проте надають послуги українським

споживачам («Яндекс Деньги», QIWI, WebMoney Transfer, PayPal) [15, с. 10].

Таким чином, описані вище способи введення та виведення грошових коштів у систему роблять електронні гроші легкодоступними та зручними для користувачів, але й привабливими для злочинців

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. В останні роки інновації в галузі платіжних систем, у тому числі пов'язані з використанням електронних грошей, продовжуються, тому міжнародні організації здійснюють дослідження цих процесів. У жовтні 2012 р. Європейська платіжна рада (EPS) опублікувала Білу книгу «Платежі, які здійснюються за допомогою мобільного телефону». EPS запропонувала зацікавленим сторонам розвинути на території країн Єдиного європейського простору (SEPA) інфраструктуру для переказів із використанням мобільного телефону з використанням звичайних банківських карт та електронних грошей, Інтернет-платежів та інших платіжних інструментів.

Україна у цьому питанні не є винятком. Більшість провідних банків України запровадила систему платежів за допомогою мобільного телефону. Але, як відомо, сьогодні саме через мобільні додатки здійснюється велика кількість шахрайств.

Тому для успішної організації механізму протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму з використанням електронних грошей необхідна комплексна і планомірна робота за такими напрямками: введення ідентифікації клієнтів – користувачів системи електронних платежів та обігу електронних грошей; введення обмежень на суми переказів електронних грошей; введення обов'язкового зазначення призначення платежу; закріплення фактів інформування державних органів про проведені угоди з електронними грошима; введення ліцензування емісії електронних грошей (ліцензування систем функціонування електронних грошей).

Ухвалення відповідних нормативних актів, розроблення рекомендацій щодо організації протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму, які враховують специфіку особливостей обігу електронних грошей (доступність, мобільність, простота, оперативність), дадуть змогу значно знизити ризики їх використання для відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму.

Таблиця 3

Характеристика способів введення та виведення грошових коштів із систем електронних грошей

Спосіб введення	Спосіб виведення
Через термінали з прийняття готівки	Банківський переказ
Банківською карткою	Переказ на банківську картку
Готівкою через банківське відділення	Виплата готівкою через системи грошових переказів
Використання Інтернет-банкінгу	Виплата коштів за допомогою спеціального обмінного пункту
Банківський переказ	Виплата поштового переказу
Грошовим переказом через системи альтернативних грошових переказів	-
За допомогою передплатеної картки	-
За допомогою спеціального обмінного пункту	-
За допомогою інших електронних грошей	-

Джерело: складено автором за [5]

Список використаних джерел:

1. Коваленко В.В. Дослідження процесу організації фінансового моніторингу в банках. *Актуальні проблеми економіки регіону*. 2017. Вип. 13. Т. 1. С. 8-17.
2. Electronic Money Institutions Current Trends, Regulatory Issues and Future Prospects. *Legal Working Paper Series European Central Bank*. 2008. № 7 (july). 48 p.
3. Директива 2009/110/ЕС Европейского парламента и Совета ЕС от 16 сентября 2009 года об организации, деятельности и пруденциальном надзоре за деятельностью учреждений электронных денег, вносящая изменения в Директивы 2005/60/ЕС и 2006/48/ЕС и отменяющая Директиву 2000/46/ЕС. URL: <https://www.cbr.ru/Queries/UniDbQuery/File/48362/68> (дата звернення: 19.05.2019).
4. Directives 2009/110/EC of the European Parliament and of the Council of 16 September 2009 on the Taking Up, Pursuit and Prudential Supervision of the Business of Electronic Money Institutions Amending Directives 2005/60/EC and 2006/48/EC and Repealing Directive 2000/46/EC. Official Journal of the European Union. 10.10.2009. L 267. URL: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:267:0007:0017:EN:PDF> (дата звернення: 20.05.2019).
5. Отчет ФАТФ «Виртуальные валюты. Ключевые определения и потенциальные риски в сфере ПОД/ФТ». Июнь 2014. URL: http://www.eurasiangroup.org/files/FATF_docs/Virtualnye_valyuty_FATF_2014.pdf (дата звернення: 20.05.2019).
6. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : Закон від 05.04.2001 № 2346-III (зі змінами і доповненнями від 06.11.2016). *База даних «Законодавство України»*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2346-14> (дата звернення: 21.05.2019).
7. Мельниченко О.В. Теоретичні засади електронних грошей. *Бізнес Інформ*. 2013. № 8. С. 284-290.
8. Энциклопедический словарь экономики и права. URL: <http://dic.academic.ru/> (дата звернення: 10.06.2019).
9. Банківська енциклопедія / С.Г. Арбузов та ін. Київ : Знання. 2011. 504 с.
10. Алексеенко М.Д., Ярова М.Д. Електронні гроші: сутність і види. *Фінанси, облік і аудит*. 2012. № 19. URL: <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/3332/1/Alekseenko.pdf> (дата звернення: 10.06.2019).
11. Юровицкий В. Эволюция денег: денежное обращение в эпоху изменений. Москва, 2004. 496 с.
12. A glossary of terms used in payments and settlement systems. Committee on Payment and Settlement Systems. Bank for International Settlements. March 2003. URL: https://www.bis.org/cpmi/glossary_030301. (дата звернення: 10.06.2019).
13. Пантелесева Н. Нові форми грошей в умовах формування інформаційного суспільства. *Вісник Національного банку України*. 2015. № 5. С. 25-31.
14. Науменкова С.В., Міщенко В.І., Міщенко С.В. Цифрові валюти у контексті суспільної довіри до грошей. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2018. № 2 (25). С. 305-316.
15. Багракова Т.І., Ахмедзянова А.Е. Електронні гроші: проблеми та перспективи. *Економічні студії*. 2018. № 2 (20). С. 9-11.